

УДК 811.111'34
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-2/08>

Гуменюк І. Л.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ТОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ІНТОНАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ СТАТИЧНИХ ОПИСІВ ПРИРОДИ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ

У статті наведено результати вивчення функціонування тональних параметрів під час актуалізації англomовних сільських статичних описів природи. Спираючись на лінгвістичні ознаки описів природи в англomовній прозі, автор пропонує загальне визначення опису природи як одного з композиційних елементів художнього твору. Дослідження тональних параметрів їхньої інтонації здійснено шляхом аудитивного аналізу описових фрагментів. Під час експерименту аудиторі-фонетисти послуговувалися 1) класифікацією лінгвістичних ознак описів природи, 2) моделлю графічної інтерпретації взаємодії одиниць різних мовних рівнів у процесі реалізації описів 3) комплексною програмою й методикою експериментального дослідження. Задля визначення рівня емоційно-прагматичного потенціалу описів було застосовано Критерій Калити-Тараненко. Отримані дані дали змогу виокремити тональні просодичні ознаки, які дають змогу безпомилково визначати опис природи за типом (сільський) і видом (статичний). Зазначені вище ознаки здатні сформуувати інваріантну інтонаційну модель сільських статичних описів природи, до якої входять: середньо підвищений початок шкали, поступово спадна ступінчаста шкала з порушеною поступовістю, поступово спадна ступінчаста шкала, алотони спадного термінального тону, широкий і розширений тональний діапазон, нульовий і негативний широкий міжсинтагменний інтервал, позитивний середній інтервал між передтактом і тактом, нульовий і негативні середній та вузький інтервали між шкалою і ядром, на ділянці «ядро-затакт» – нульовий і позитивний звужений інтервали. Описані у праці результати можуть слугувати підґрунтям для подальшого дослідження англomовних описових фрагментів різних за типовою та видовою належністю на матеріалі інших мов у різних аспектах лінгвістики й експериментальної фонетики зокрема.

Ключові слова: аудитивний аналіз, інваріантна модель, інтонація, емоційно-прагматичний потенціал, тональні параметри, сільські статичні описи, усна актуалізація.

Постановка проблеми. Питання визначення, класифікації опису як однієї з композиційно-мовленевих форм художнього тексту, виокремлення його лексико-граматичних особливостей та з'ясування його ролі й місця в тексті не є новими в царині філологічних досліджень. Опис природи, зокрема, привертая увагу багатьох дослідників й розглядався ними в різних аспектах – як у мовознавчому, так і художньому. Проте вивчення описів природи не втратило актуальності у плані їхнього інтонаційного оформлення, позаяк саме під час усної реалізації слухач має можливість повністю сприйняти багатобарвність картини природи, яка передається за допомоги комбінації просодичних засобів. Зважаючи на це, ми вбачаємо важливим розглянути в нашій праці своєрідність функціонування тональних параметрів інтонації сільських статичних описів природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пейзажний опис як компонент композиційної структури художнього твору розглядається в загальному розумінні як будь-який незамкнений простір зовнішнього світу, географічний

ландшафт [9, с. 272]. У більш вузькому розумінні опис тлумачиться як картина, написана в певному образотворчому жанрі [1, с. 200] або словесний опис картин природи як композиційний компонент художнього твору [1, с. 308–309]. У нашій праці ми розглядаємо опис природи як композиційний компонент художнього твору, що має різне художнє значення залежно від авторського стилю, літературної течії, жанру, ідейного задуму й епохи написання твору і є одним із елементів його образної системи, що часто виконує в ньому роль тла.

Розглядаючи опис природи як окрему комунікативно-мовленеву форму тексту [7], дослідники виокремлюють його граматичні [5, с. 72–75; 6, с. 75–77], лексичні [10, с. 16–23; 11, с. 43–49; 13], стилістичні характеристики [12; 13]. Проте інтонаційний складник згаданого вище виду описів не отримав достатнього висвітлення в наукових джерелах.

Постановка завдання. Завданням статті є встановлення тональних параметрів інтонації сільських статичних описів природи в англomовних прозових творах шляхом аудитивного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Задля отримання адекватних даних аудитивного аналізу ми послуговувалися комплексною програмою та методикою експерименту [3, с. 161–165], згідно з якими було визначено диференційні тональні інтонаційні характеристики сільських статичних англомовних описів природи. Теоретичним підґрунтям розроблення методики проведення аналізу стали класифікація лінгвістичних ознак описів природи [4, с. 165–169], модель графічної інтерпретації взаємодії одиниць різних мовних рівнів у процесі реалізації описів [3, с. 161–169], алгоритм визначення емоційно-прагматичного потенціалу (далі – ЕПП) описів природи [2, с. 21–24; 8]. Програмою експерименту було передбачено: підбір експериментального матеріалу та дикторів, аудитивний аналіз сільських статичних фрагментів аудиторями-фонетистами, узагальнення й лінгвістичну інтерпретацію отриманих результатів.

Результати аудитивного аналізу, проведеного на основі вищезазначених програми й методики, дали змогу стверджувати, що сільським статичним описам природи притаманні певні тональні інтонаційні параметри.

Так, отримані під час експерименту цифрові показники розподілу тонального рівня початку шкали свідчать, що найчастотнішим у ній є середній підвищений рівень. Водночас сільські статичні пейзажні описи вирізняються перевагою середнього підвищеного такту (46,48 %) та дещо нижчою частотою середнього зниженого такту (31,92 %). Середньо підвищений початок шкали в аналізованих описах віддзеркалює зростання динамічного складника в уривках із високим рівнем ЕПП, де середньо підвищений такт позначає інтоногрупи, що містять нову, важливу інформацію або основну думку тексту. Досить високий відсоток середнього зниженого початку шкали в досліджуваних описах є ознакою статичності описів природи. Цей вид такту маніфестує інтоногрупи, які асимілюються з тональним рівнем ядерної ритмогрупи попередньої інтоногрупи або не є інформаційними чи емоційними центрами. Загальною тенденцією руху тону на такті шкали в сільських статичних описах постає зростання частоти висхідного й спадного рухів. Водночас збільшення частоти висхідного і спадного руху тону на початку шкали свідчить про зростання ступеня динамічності й емоційного рівня інтоногрупи.

Зафіксовані особливості функціонування типів шкали в інтоногрупах сільських статичних описів природи свідчать, що в таких фрагментах

переважають повні шкали, серед яких найбільш рекурентною є поступово спадна ступінчаста шкала (40,38 %). Наприклад: "About 'two 'miles from 'Tarry Town ξ is a 'little 'hollow – ξ or 'valley – ξ be'tween some 'high 'hills. || A 'small 'river 'runs 'through this 'valley. || The 'valley is a 'very 'peaceful 'place. || 'Everyone who 'goes there ξ 'soon 'feels 'peaceful. || They 'quickly for'get their 'troubles. || And 'everyone who 'lives there ξ 'always 'feels 'sleepy. || Because of 'this 'strange 'peaceful 'feeling, ξ the 'valley is 'called 'Sleepy 'Hollow. ||" [16, с. 6]. У наведеній вище замальовці Сонної Лощини зафіксовано інтоногрупи, реалізовані переважно з поступово спадною ступінчастою шкалою, дещо прискореним темпом і помірною гучністю. Таке інтонаційне оформлення ілюструє відчуття спокою в гостей і сонливості в жителів села та надає цій картині сільської місцевості середнього рівня ЕПП.

Не менш рекурентною в сільських статичних описах є поступово спадна ступінчаста шкала з порушеною поступовістю (47,20 %), яка підвищує ЕПП фрагментів до високого. Досить високий відсоток зазначеної вище шкали пояснюється наявністю оцінних лексем (означень, епітетів) в описах досліджуваного виду, а також необхідністю виокремлення найвагомішого слова чи слів в інтоногрупі. Підтвердженням цьому може стати такий приклад: "... 'while the 'moon ξ se'rene and de'tached, in the 'cloudless 'sky ξ 'did 'what she' could ξ 'though so \uparrow far 'off ξ to 'help them in their' quest, | 'till her 'hour 'came ξ and she 'sank her 'threads re'luctantly ξ and left 'them, | and 'mystery ξ 'once 'more 'held, ξ 'filled in 'river ||." [15]. Чарівність картини нічного неба підсилюється за допомоги персоніфікації небесного світила. Тут місяць набуває людських рис і допомагає героям у їхніх пошуках. Він освітлює їм дорогу, незважаючи на віддаленість (... 'though so \uparrow far 'off ξ), яка позначається епітетом *far*, виділеним на фонетичному рівні спеціальним підйомом та підсиленим дистриб'ютором *so* на лексичному. Аналізована інтоногрупа сприймається на перцептивному рівні як така, що вимовляється з підвищеною гучністю завдяки виділенню спеціальним підйомом лексеми *far* та логічному фразовому наголосу на прислівнику *off*, оформленому середнім спадним тоном. Така інтонаційна організація цієї інтоногрупи виокремлює її серед інших і надає їй емоційного

навантаження, яке сприяє підвищенню ЕПП фрагмента.

Рух тону в термінальній інтоногрупі статичних описів села характеризується переважанням різновидів спадного тону. Їхнє функціонування унаочнює такий приклад: "-The 'scene be fore him § 'looked ·like an i↑ddyliа ,campus. || A 'grassy ,slope § 'cascaded ,downward § 'onto an ex↑pansive loneliness, | where `clusters § of ,sugar ,maples § 'dotted `quadrangles § 'bordered by ↑brick ,dormi ,tories and ,footpaths ||." [14]. Тут середній спадний термінальний тон ('cascaded ,downward § 'onto an ex↑pansive loneliness |) у поєднанні зі спадними тонами різного тонального рівня й оформленням інтоногрупи (where `clusters § of sugar ,maples §) ковзною шкалою, внутрішньосинтагменною паузою та виділенням лексем expansive і brick (...↑pansive loneliness, |; ...↑brick ,dormi ,tories and ,footpaths. ||) спеціальним підйомом (що підкреслює контрастність рельєфу, де схил пагорбу переходить у великий рівнинний простір, а на лоні незайманого клаптика природи височіє цегляний кампус, зведений руками людини) передає середній рівень ЕПП опису.

Високий спадний термінальний тон зареєстровано також у сільських статичних описах (19,39 %). Саме цей тон із великою швидкістю зміни напрямку його руху та різкі перепади тональних рівнів на стику ритмогруп і сприяють підвищенню рівня ЕПП, що можна проілюструвати таким прикладом: "Al ,ready § the 'north shore § was `sinking on the ho ,rizon, | and the `shores § to the 'east and ,west § were 'opening ,outwards | as if to fa`cilitate our de ,parture. || Be before my ,eyes § there 'stretched a ↑'vast ,sea; | the 'grayish ,shadows § of 'great ,clouds § 'swept across its ,surface, | and 'seemed to ↑weigh down § on the 'gloomy waters. || The 'silvery `beams § of the e'lectric `light, § reflected ,here and ,there § by'drops of →spray, | pro'duced ↑luminous ,points § in the ,eddies § cre'ated by the ,raft ||." [18, с. 176]. Крім того, високий спадний тон у суміжних інтонаційних групах (The 'silvery `beams § of the e'lectric `light. §) підсилює почуття захоплення головних героїв від споглядання незвичайного світлового явища – електричного підземного освітлення. Цей

світловий ефект інтенсифікується виділенням сенсоризму ↑luminous спеціальним підйомом. Емоційності аналізованому опису додає також різкий перепад тональних рівнів на стику ділянок "передтакт-ядро" (Al ,ready §).

Серед параметрів тональної підсистеми інтонації під час аудитивного аналізу досліджувався також тональний діапазон. Варто зазначити, що сільським статичним описам властивий середній діапазон (49,32 %), що є цілком природним, оскільки їм притаманні здебільшого середні показники всіх інтонаційних параметрів. Зона звуженого тонального діапазону в сільських статичних описах є мінімальною (6,84 %), оскільки інтоногрупи або цілі висловлення зі звуженим діапазоном містять тільки додаткову або другорядну інформацію.

Наступним інтонаційним параметром, який досліджувався в сільських статичних описах став тональний інтервал між інтоногрупами. Варто зазначити домінування нульового міжсинтагменного тонального інтервалу (47,42 %). Наявність цього тонального інтервалу на стиках інтоногруп у поєднанні з короткою або перцептивною паузою, оформленням інтоногруп висхідними термінальними тонами забезпечує смислову зв'язність описів.

Зауважимо, що ступінь емоційності та семантична вага інтоногруп залежить від зміни тонального інтервалу на стику суміжних інтоногруп у бік його розширення. Цим пояснюється і підвищення показників позитивних і негативних широкого й розширеного інтервалів та зменшення частки їхніх звужених і вузьких різновидів у пейзажних описах. Водночас сільські статичні описи вирізняються досить високими показниками позитивного розширеного інтервалу (9,55 %), зафіксованого на стиках між інтоногрупами, оформленими низьким або середнім висхідним термінальним тоном, та інтоногрупами з високим передтактом. Такий інтервал маніфестує перехід до інтоногрупи, що є інформаційним або емоційним центром висловлення. Середні позитивний (12,13 %) та негативний (7,72 %) тональні інтервали мають вагому частку в сільських статичних описах. Такий розподіл показників свідчить насамперед про їхню статичну природу, де середній інтервал, як і нульовий його різновид, на стиках інтоногруп є одним із засобів забезпечення їхньої семантичної зв'язності та передачі низького ступеня їхньої емоційності.

Актуалізація тонального інтервалу на стику ділянок інтонаційного контуру «передтакт-такт»

свідчить, що рекурентними в сільських статичних описах є позитивні середній (34,96 %), розширений (30,87 %) і широкий (21,77 %) тональні інтервали.

У поєднанні з модифікаціями інших просодичних параметрів (гучності, темпу, ритму) тональний інтервал на цій ділянці передає контраст між спокоєм і тишею нічного села та відчуттям страху й небезпеки героїні під час утечі з полону, наприклад: "*She 'rounded a ,corner* § *and 'came* ·into ·what was 'evidently the ↑*main ,street*. || ...*Narrow* § *and 'heavily ,ruted*, | *it 'ran* ·through a ,*village* § *of mud-`brick ,houses*, § *'uniformly ,pale* § *in the ,moonlight*. || *'Palms 'peered* ·over ,*walls*, | *'dogs* `snarled and *barked*. || *Vic'toria* ·took a ↑*deep ,breath* | and ,*ran*. || *'Dogs con`tinued* to ,*bark*, § *but 'no* ·human 'being ·took ↑*any ,interest* § *in this `possible* `night ma ,*rauder*. || *'Soon* § *she 'came* ·out on a ↑*wide ,space* § *with a 'muddy ,stream* | and a *de'crepit* 'hump- backed *bridge* ,over it. || *Be ,yond*, § *the ,road*, § *or ,track*, § *'lay 'heading* to·wards·what 'seemed ,*infinite ,space* ||" [17]. В ініціальних і медіальних інтоногрупах зазначеного опису зафіксовано розширений і широкий тональні інтервали на ділянці «передтакт-такт». На початку опису розширений і широкий інтервал між передтактом і тактом (*She 'rounded...; Vic'toria...*) сигналізує про асиміляцію тонального рівня передтакту з тональним рівнем попередньої інтоногрупи й підвищення тонального рівня такту. Такий початок інтоногрупи в поєднанні з прискореним темпом оформлює перехід до нової думки, а саме – звільнення головної героїні від переслідувачів. Широкий тональний інтервал у комбінації з широким тональним діапазоном, модифікаціями темпу (від прискореного до помірного й сповільненого) на зазначеній ділянці медіальних інтоногруп передає перехід від статичності (... *and 'came* ·into ·what was 'evidently the ↑*main ,street*. ||; ...*it 'ran* ·through a ,*village* § *of mud-`brick ,houses*, §) до динаміки (... *Vic'toria* ·took a ↑*deep ,breath* | and ,*ran*. ||; ... *but 'no* ·human 'being ·took ↑*any ,interest* § *in this `possible* `night ma ,*rauder*. ||; ... *she 'came* ·out on a ↑*wide ,space* § *with a 'muddy ,stream* | and a *de'crepit* 'hump- backed *bridge* ,over it. ||).

Отже, зростання показників тонального інтервалу від вузького до широкого у сполученні з модифікаціями інших згаданих вище просодичних параметрів впливає на виокремлення

інформаційних або емоційних центрів висловлення. Водночас домінування позитивного середнього інтервалу в сільських статичних описах із середніми показниками перцептивних параметрів є цілком природним для передачі статичності.

Переважання позитивних середнього й домінування розширеного та широкого тонального інтервалу між передтактом і тактом сільських статичних описів також є ілюстрацією кореляції між видом тонального інтервалу та ступенем емоційності або виділенням інтоногруп, які несуть нову важливу інформацію.

Більш повний спектр різновидів тонального інтервалу має місце на стику ділянок інтонаційного контуру «шкала – ядро». Зокрема, в інтоногрупах із рівним або висхідним рухом тону в передтермінальній ритмогрупі домінує нульовий інтервал (38,13 %), що пов'язано з відсутністю тонального перепаду на вказаній ділянці та оформленням ядерного складоносія спадним термінальним тоном із малою швидкістю зміни його руху.

Досить частотним зареєстровано й негативний середній тональний інтервал на цій ділянці (14,83 %). У сільських статичних описах рекурентним є негативний вузький інтервал, показники якого становлять 14,41 %.

Зміна інтервалу між шкалою та ядром впливає на емоційне забарвлення і рівень ЕПП сільських описів так: чим ширший тональний інтервал між передтермінальною частиною та ядром, тим емоційніше й динамічніше актуалізується опис, і навпаки – звуження або наявність нульового тонального інтервалу на стику зазначених ділянок інтонаційного контуру робить звучання описів більш статичним і надає їм низького або середнього рівня ЕПП.

Аналіз тонального інтервалу між ядром і затактом у сільських статичних описах природи свідчить про рекурентність нульового тонального інтервалу (65,85 %), який зафіксовано між спадними або рівними термінальними тонами й низьким рівним затактом. Серед спадних термінальних тонів низький визначено як найчастотніший і такий, що асоціюється із завершеністю й категоричністю звучання інтоногрупи. Встановлено, що розширення тонального перепаду (вузький → звужений → середній → розширений → широкий) на аналізованій ділянці інтонаційного контуру свідчить про різкі перепади тонального рівня його ділянок, що підвищує рівень ЕПП описів і віддзеркалює конфігурацію спадних і висхідних

Список літератури:

1. Азаров А. А. Русско-английский энциклопедический словарь искусств и художественных ремёсел. Киев : Прогресс, 1989. 800 с.
2. Гуменюк І. Л. Варіювання рівня емоційно-прагматичного потенціалу в англійських прозових описах природи. *Science and Education a New Dimension. Philology II (4)*. 2014. Issue 24. P. 21–24.
3. Гуменюк І. Л. Експериментально-фонетичне дослідження англійських прозових описів природи. *Вісник Черкаського університету, Серія: Філологічні науки*. 2011. Вип. 213. С. 161–165.
4. Гуменюк І. Л. Систематизація ознак описів природи сучасної англійської прози. *Наукові записки. Сер. Філологічні науки (мовознавство)*. 2009. Вип. 81 (2). С. 165–169.
5. Головацька Н. Г. Кореляція сенсорних фазових дієслів у художньому тексті. *Актуальні проблеми германської філології* : матеріали III міжнар. наук. конф., 10–12 квітня 2008 р. Чернівці : Книги XXI, 2008. С. 72–75.
6. Гонтаренко Н. М. Семантична геометрія дієслів руху сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми германської філології* : матеріали III міжнар. наук. конф., 10–12 квітня 2008 р. Чернівці : Книги XXI, 2008. С. 75–77.
7. Калинин Е. А. Композиционно-речевая форма «описание» в научно-фантастическом тексте (на материале научно-фантастических произведений английских и американских авторов XX ст.) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Одесск. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. Одесса, 1999. 211 с.
8. Калита А. А. Энергетика речи: монография. Киев : Кафедра, 2016. 291 с.
9. Кожевников В. М., Николаев П. А. Литературный энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1987. 752 с.
10. Корнева В. В. Ландшафтная лексика в языковом сознании этноса (по данным ассоциативного словаря). *Вестник Воронежского государственного университета. Сер. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2006. № 1. С. 16–23.
11. Мацевко-Бекерська Л. В. Топос дороги: поетика, рецепція (мала проза Володимира Винниченка). *Вісник Львівського університету. Сер. філологічна*. 2004. Вип. 33. Ч. 2. С. 43–49.
12. Павкін Д. М. Образ чарівної країни в романах Дж. Р. Р. Толкіна: лінгвокогнітивний аналіз : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Черкас. держ. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2002. 165 с.
13. Пасічник Г. П. Лексико-семантичні та структурні особливості тематично-описового дискурсу «природа» у творах письменників XVIII – поч. XX ст. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2005. 212 с.
14. Brown D. The Da Vinci Code [DVD]. London : Books on Tape, 2001.
15. Grahame K. The Wind in the Willows. URL: <http://www.audiobooktreasury.com/wind-in-the-willows> (дата звернення: 30.07.2020).
16. Irving W. The Legends of Sleepy Hollow and Rip Van Winkle. London: Macmillan Publishers Limited, 2005. 56 p.
17. Christie A. They Came to Baghdad. [CD]. Київ : ТОВ «СідіКом», 2004.
18. Stoker B. Dracula. London: Penguin Books, 1994. 449 p.

Humeniuk I. L. TONAL PARAMETERS OF INTONATION OF RURAL STATIC LANDSCAPE DESCRIPTIONS IN ENGLISH PROSAIC FICTION WORKS

In the article the author gives the results of studying the role of tonal parameters of intonation in actualizing English rural static landscape descriptions. Basing on the linguistic features of English rural static landscape descriptions the author gives a general definition of landscape description as a compositional element of a literary text.

Tonal parameters of landscape descriptions were researched by means of the auditory analysis of the fragments selected from English literary texts. It was performed by phoneticians who in the course of the analysis considered 1) the classification of linguistic features of landscape descriptions, 2) the mechanism of different multilevel linguistic means' interaction in descriptions' realization and 3) the program and methodology of carrying out the experiment. The obtained data enabled the author to distinguish the prosodic features, which let correctly define a description according to its type and kind. The aforementioned features can form the invariant intonation pattern of rural static landscape descriptions, namely: a mid-raised head, a descending broken scale, gradually descending stepping scale, falling terminal tones, wide and widened pitch range of a sense group, zero or negative wide pitch interval at the juncture of intonation groups, zero, mid, narrow or narrowed variants of positive and negative pitch intervals within the segments of an intonation group. The Kalyta-Taranenko K-criterion was applied for the evaluation of the fragments' level of emotional-and-pragmatic potential. The presented results can serve as a ground for further profound studying of descriptions different in type and kind in other languages. Landscape descriptions can be studied in various linguistic aspects and experimental phonetics in particular.

Key words: auditory analysis, emotional-and-pragmatic potential, intonation, invariant intonation pattern, oral actualization, rural static landscape descriptions, tonal parameters.